

Zala

Hajdani vármegyéink

Hazánk délnyugat-dunántúli vármegyéje, a Zrínyiek, Festetichek, Deák Ferenc és Csányi László hazája.

A történelmi Zala vármegye északi határai Veszprém megyével a Balaton-felvidéken húzódtak. Északkeleti végpontja vala Alsó- és Felsőörs. Innen mezsgyéje a Bakony nyúlványai mentén, Sümegtől és Ukktól északra húzódott, és Jánosháza mentén váltotta szomszédját Veszprémről Vasra. A Zala folyótól a Valicka-patakon át a Kerkáig terjedő rész a *Göcsej*. Ahol határai délnyugat felé húzódván, elérik a Murát, Ausztria stájer tartományával kerül szomszéd-ságba; a Dráva folyó mentén pedig a horvátországi Varasd és Belovár-Kőrös megyékkel. Ez a Murától az országhatáron át a Dráva folyóig húzódó, történelmünkben oly problematikus territórium nevezetük *Muraköz*nek. A Drávától (Légrád) határai Somogy mentén már északkeleti irányban futnak a Kis-Balatonig.

Az öt híján 6000 km²-es régi területén igen kies tájakat találunk. A Göcsej hullámos dombjai a Balaton-felvidéken magasabb hegyvidékekkel, a tó mentén a Badacsonyék gyönyörű vulkanikus hegyformáival és a Tihanyi-félszigettel, nyugatabbra tágas folyó-völgyekkel és termékeny rónákkal váltakozik. Legmagasabb pontja a Tapolca feletti Agárte-tő (513 méter). Vizekben gazdag, ezek a Drávába vagy a Balatonba ömlenek. A Balaton vízgyűjtőjéből a legjelentősebb folyó a különleges folyást leíró Zala. Vasban ered, Zalalövőnél ér a megyébe, Egerszegig kelet, onnan északkelet felé fut, majd Zalabéknél váratlanul délnek fordul, és igen csinos

völgyben Szentgrót, Kehida és Apáti mentén fut a Kis-Balatonba.

A zalai föld első kultúr-hordozói a rómaiak voltak. Pannónia belsejébe vezető útjaik (így a Borostyán út is) Zalán keresztül vezettek, a kőburkolat és a távolságjelző kövek több helyen – így Tapolca környékén – századunkig szépen megmaradtak.

A Murán túli Perlak, Keszthely és Sümeg környékéről nagy számban kerültek elő a földből a rómaiak mindennapjairól valló leletek. A terület katonai központja *Halicanum* (Alsólendva) lehetett, a kulturális élet centruma pedig a püspöki hely, *Stridó* (Sümeg és Tapolca környékén), ahol Kr. után 342-ben, II. Constantinus uralkodása-kor született Szent Jeromos, a Vulgata alkotója. A Sala és a Pelso (Balaton) partján a rómaiak kezdtek el Bacchus venyigéivel foglalatzkodni, hogy jó szokásukat évezredekre átmentsék, a maguk és leszármazottaik nagy-gyönyörűségére.

Amit a rómaiak építettek, azt a népvándorló gótok és hunok elpusztították. Stridó eltűnt a föld színéről. Attila hunjainak még halódó porában is szépséget adott e vidék; legalábbis a hagyomány szerint a Kerka Attila itt fürdőző első feleségéről, Ellák anyjáról, *Kerkától* kapta a nevét, aki még nem tanulta tornaórán az úszást kötelező jelleggel, mert a könnyed pancsolás végzetesnek bizonyult számára.

A kereszténység újbóli terjedése Nagy Károly frankjainak volt köszönhető. A korábban mindenki szolgájaként nyűglődő

szláv törzseket a 840-es években Német Lajos által hercegi rangra emelt morva Pribina és utóda, Kocel fogta össze egy fél évszázados államalakulat erejéig. Központjuk, a Kis-Balaton menti Mocsárvár (*Mosapurc*) a magyarok korában is jelentőséget kap még. Kocel vendége volt Cirill és Metód is, ám a herceg halála után Szvatopluk és Árpád hadai elsöpörték a dunántúli szláv állam maradványait.

A bajorok legyőzése után, 907-ben honfoglaló őseink Zalát is birtokba veszik. A Vérbulcsú (vagy Lád) nemzetség szállásterülete e vidék, ám fejük 955-ben Augsburgnál ismert módon elvesztette addigi biztos állását – a nyakán. Így a föld szabadon az Árpádok kezébe kerülhetett – egyesek így gondolják –, akik a nyugati területet a somogyi Koppány körbezárására használták fel. A veszprémi püspökség 1009. évi oklevelében harmadik helyen *Colon* vára és megyéje említetik. Ez a helység – ma már csak dűlőnévként szerepel – a Kis-Balatontól délre, Balatonmogyoród és Zalakomár között feküdt. Sokan sokfélet gondoltak róla, de csak annyi biztos, hogy Zala megye elődje volt, és legkorábbi (1000 táján alapított) megyéink között jegyezhetjük.

Szent István 1019-ben Szent Adorján tiszteletére bencés monostort emelt Zalavárott. I. Béla idején épült új erősség, ami a XI. század végén, Szent László időszakában felváltotta a hozzá közel eső, kis Kolont a székhelyi funkcióban. Főesperessége 1227 óta ismert, és területe majdnem teljesen megegyezett a megyéével: az az egyetlen különbség, hogy a megye délnyugaton a Dráván túlra, nyugaton a későbbi Vasba (Felsőlendva) is átnyúlt.

A még elég ritkásan lakott Zala a XII–XIII. században az „alkotmányjogi fejlődés” útján nagy szerepet játszott. A főnemesek

oligarchiáját sem a főispán, sem a köznemesség, sem az alávetettek nem tudták ellensúlyozni. II. András idején a helyzet túrhetetlenné vált. 1232-ben Kehidán a Zalán innen és túl lakozó összes szerviensek önálló ítéletlevelet adtak ki. A nemesi megye – az országban itt a legkorábban – az 1260–80-as évekre valóságosvá vált.

Itt éltek a türingiai eredetű Hahótok, Csáktornya környékén 1271-től a Csákok, utóbb a Cilleiek majd Zrínyiek. A tatárjárás után Favus pannonhalmi apát a szigligeti hegyen emelt várat, a vadregényes Tátika vára szomszédságába. 1247-ben jelentkezik először az írásban *Egursceg* – „a Zala folyótól átkarolt, égerfával benőtt szeg” – Zalaegerszeg. I. Károly hűségéért (vagy inkább a Kőszegiek elárulásáért) az Oslu nemből származó Lőrincnek adta azok korábbi várat, Kanizsát, akitől a földesúr nevét vette, amit új földesura felfejlesztett. A Muraköz – amely az interregnum idején Stájerországhoz tartozott –, a Hahótok és Lackfiak közötti marakodás tárgya.

A megye lakossága a török 1480. évi muraközi megjelenéséig békességben élt. Mohácson elvérzett a megye nemesi kara is. Szigetvár elestével Somogy a töröké lett, maradékát 1596-ban Zalához csatolták. Így Zala megye egész déli, kelet vonala határvidékké vált. Ez a szerep és a török állandó becsapásai tették szükségessé a zalai végvárak megerősítését. Igaz, 1587-ben a hős Zrínyi György jó időre elvette a zsákmányolástól a török kedvét az egyik „szabadcsapat” tökéletes megsemmisítésével. A tizenöt éves háború idején (1600. október 21.) Georg Paradeiser reménytelen helyzetében kénytelen volt feladni Kanizsát, amiért szigorú uralkodója, Rudolf, kivégeztette. A bástyája nélkül maradt megyében Zalavárt és Egerszeget erősítették. A Zrínyiek büszkesége, Miklós hiába

forgatott merész terveket agyában, 1664-ben a török lerombolta a Mura-Dráva torkolatánál lévő Új-Zrínyvárat, és még ennek az évnek az őszén a költő-katona *elindult* csáktornyai várából arra a vadászatra, amelyről már csak kivérzett nyakkal *hozták* vissza... Kanizsa és ezzel Zala megye csak negyedszázaddal halála után, 1690-ben szabadult fel. Kisebb jelentőségű, történelmi várait az alapos I. Lipót leromboltatta.

Így is tűzre kapott a felkelés parazsa. Rákóczi katonái Légrádnál elpáholták a labanc Jellačić Gábor hadait, sőt, vezértüket főbelőtték. 1707-ben Csobánc védői Szász Márton vezetésével hatvanadmagukkal kiállták Kreutz császári tábornok 1500 fős seregének attackját. 1708 után a kurucoktól távol eső Zala nemesi megbékéltek Béccsel.

A hosszú háború után a XVIII-XIX. század a békés építkezésé lehetett. Festetich György Keszthelyen emeli szép Helikonját, de a politikában is, ameddig tudja, védi a magyar érdekeket. A megye nagy alakja a főjegyző később alispán Spissich János, aki már II. József trónraléptekor lemondott, és szervezni kezdte a nemesi ellenzékét. A legádázabb abszolutizmus idején sem adta fel, Napóleon 1809. évi ittlétekor „a zalamegyeiek készebbek kezét fogni a franciákkal, mint az eddigi kormányzás alatt élni”. A szép zalai földről származott a XIX. század jogi-politikai bajnoka, Deák Ferenc (itt is buktatták meg a bocskoros nemesek 1843-ban a közteherviselésért) –, és a szabadságharc feledhetetlen hősei, Csányi László és Noszlopy Gáspár.

Jellačić 1848. szeptember 11-én kelt át a Dráván. A Csáktornya-Kanizsa-Sárd vonalon végigpusztította a megyét, a fél Dunántúlt, mire Pákozdnál sikerült útját állni. Perczel Mór a Muraközben aratta első győzelmeit. Az önvédelmi harcban muraközi

horvátok vállvetve harcoltak a magyar honvédekkel. (Gasparić Marek honvédőrnagyot Perlakon végezték ki az osztrákok.)

Deák Ferenc 1854-ben adta el zalai birtokait Széchenyi magára maradt nejének, az örökszép Seilern Crescence-nak, hogy a bevételből kényelmesen megélhessen Pesten, ahol a baráti körökre művelődési-kulturális alapon szervezgetni kezdte a magyar ellenzékét. Hűségese kollégája, '48 egyetlen túlélő zalai hőse, Királyi Pál. 1855-ben (majd 1885-ben) a megyében pusztít a kolera: majdnem hússzezren megbetegednek, és 8746-an (a lakosság 5 %-a) elhalálozik.

A dualizmus korába lépő Zala megye közigazgatási központja a kissé elmaradott Egerszeg (1850: 3876 lakos; 1869: 5850; 1891: 7811; 1910: 10 844). Kereskedelmi, ipari szempontból és a város csinosítása terén Kanizsa magyar *mértföldekkel* jár előtte (1891: 20 619; 1910: 26 524). Ehhez az is hozzájárult, hogy a megye első vasútvonala, a Déli Vasút adriai vonala (1860-61) Kanizsán át vezetett Budára, és a második ([Sopron-] Szombathely-Nagykanizsa) 1865. szeptemberi kiépülésével a dél-zalai város a magyar közlekedési csomópontok mintájául szolgált. A vasút felgyorsította a város távolsági kereskedelmét (1868-tól Barcs felé a Dráván is), meghonosította a vasúti közlekedést nagy mértékben igénylő textil- és bútortipart, valamint a jónévű sörgyárat. Egerszeg lemaradása a vasút számlájára is írható. A rossz te-repviszonyok miatt a szombathelyi vasút keletre elkérülte a várost, amelynek csatlakozó vonala Zalaszentivánról – az Ukk-Csáktornya HÉV részeként csak 1890-ben épült meg. A HÉV-ek korszakában (1880-1914) tovább gyarapodott Zala vasúthálózata, 1914-ben 486 km-ével az ország legfejlet-

tebb vasúti hálózattal bíró területei közé tartozott.

A megye – az ismétlődő járványok ellenére is – szépen fejlődő népességének (1870: 333 237 fő; 1891: 404 699; 1910: 466 333 – 78 fő/km²-ével a legsűrűbben lakott területek közé tartozott) hagyományosan mintegy 3/4-e volt magyar nemzetiségű. Figyelemre méltó viszont, hogy a lakosság iskoláztatottsága, különösen a nemzetiségi területeken csak nagyon lassan fejlődött.

A XX. században a megye mai területe többszöri változtatás nyomán alakult ki. Az első világháború négyéves vérzivatarát lezáró, a versailles-i Trianon-palotában 1920. június 4-én aláírt békeszerződés Zala megyét is érintette. A Csáktornyai, Perlaki járás egésze, az Alsólendvai járás 48 községe és a Letenyeci ill. Nagykanizsai járás egy-egy községe túlnyomórészt horvát- és szlovénajkú lakosságával új déli szomszédunkhoz, az SzHSz Királysághoz került (1118 km², 130 509 lakos 154 községben). A megye területe 4871 km²-re, lakossága 346 965 főre (71 fő/km²) csökkent.

A Jugoszlávia első felbomlása utáni osztozkodásban, az 1941. április 11-én kezdődött magyar katonai akció révén, – többek között – az első háború után elvesztett zalai területeket is sikerült visszacsatolni az országhoz. (Közismert tény, hogy – mivel a második világháborúból is a vesztesek oldalán vergődünk ki –, minden 1938 utáni területgyarapodást elveszítettünk.)

1946-ban először a Balaton-felvidéken végignyúló Balatonfüredi járást csatolták

Veszprém megyéhez; ezt 1950-ben még a Keszthelyi, Sümegi és Tapolcai járás követte. Az ily módon megtépzott megye területén (3285 km²) 1973-ban már csak 261 200 (79 fő/km²) személy lakott. Az „átkos” érában egyre erősödött az elvándorlás Zalából a fővárosba és a kedvezőbb megélhetési lehetőséget nyújtó vidéki városokba. A népesség – és ezen belül különösen a falusi népesség – már 1960 óta csökkenő tendenciát mutat. Sűrű falurendszeréből mára számos kisközség és majorság elnéptelenedt. A megye nyugati fekvése, kedvezőtlen ipari adottságai (a két világháború között feltárt olajmezők kimerülése) – talán a két nagyvárost leszámítva – nem készítették a szocialista tervgazdálkodókat nagyobb mérvű beruházásokra Zalában. A romló viszonyokat csak „hangulatjelentésekből” ismerő, magát urbánusnak tartó félművelt álértelmiség Somogy után Zala megyét is a *sötét* degradáló jelzővel illette.

1979. január 1-jén a Minisztertanács elrendelte a Keszthely város és a Keszthelyi járás visszacsatolását Zala megyéhez (kb. 500 km² és 44 000 lakos). A döntés nyilvánvalóan azért született, hogy az egyre növekvő balatoni üdülő-, (keszthelyi idegen- és hévízi fürdő-) -forgalom bevételeiből még egy megye részesedhessék. 1980-ban Zala 3784 km² területén 313 000 lakos (82 fő/km²) élt.

Nagy Tamás